

УДК 101:[008+004.7+001.3]/316

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.63.9>

СУСПІЛЬСТВО ЗНАНЬ: ТЕОРЕТИЧНИЙ КОНЦЕПТ І СОЦІАЛЬНА ДІЙСНІСТЬ

Назарій Гребенко

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра філософії,
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна*

Проаналізовано концепт «суспільство знань» як інноваційну ідею трансформації постіндустріального суспільства. Його економічний ресурс визначають теоретичні знання та інформаційно-комп'ютерні технології. З'ясовано зміст поняття «суспільство знань» як теоретичного концепту та соціальної дійсності. Досліджено концептуальність інтерпретації цивілізаційного поступу: постіндустріальне суспільство – інформаційне суспільство – суспільство знань. Суспільство знань – це високотехнологічне суспільство, ознакою якого є глобальна інтернет-мережева комунікація, тотальна диджиталізація та віртуалізація знання. Критично переосмислено соціальний вимір наукового знання, його атрибутивний статус та прагматичну значущість. Розглянуто прагматику наукового знання в конституюванні суспільства знань як соціальної дійсності в умовах дедалі більшої інформаційної ентропії. Розкрито трансформацію ролі та значення знань в умовах формування й розвитку суспільства знань. Зазначено, що суспільство знань презентує наукове знання як інтелектуальний рушій соціальних змін і технологічних новацій.

Продемонстровано практичну реалізацію концепції суспільства знань у площині комп'ютеризації, мережевої комунікації та інтернетизації всіх видів життєдіяльності соціуму. Показано, як використання штучного інтелекту, пошуково-експертних баз даних створює переваги в опануванні та використанні знань. Стверджується, що суспільство знань постає простором індивідуальної свободи й творчості. Проте в умовах розвитку інформаційно-комунікативних технологій формування планетарного цифрового контенту, суспільство знань стикається з проблемами недостовірності знань, обмеженого доступу до відповідної, надійної і точної інформації та знань. Наголошується, що фейкові знання й інформація дезорганізують життя суспільства та особи. Суспільство знань має запровадити експертні фільтри щодо знанневої дезінформації і можливих технологічних ризиків.

Ключові слова: суспільство знань, концепт, концепція, знання, постіндустріальне суспільство, інформаційне суспільство.

Актуальність досліджуваної теми. Розвиток інформаційно-комп'ютерних та інтернет-комунікаційних технологій, вибухове продукування інформації та знань, їх тотальна диджиталізація окреслюють тенденцію сучасного цивілізаційного поступу. Динамічність інформаційного суспільства актуалізує проблему дослідження «суспільства знань» (knowledge society) та його смислово-знанневої інтерпретації. Варто підкреслити, що сучасні знання та їх трансформація (головно – віртуалізація: електронні бібліотеки, віртуальні депозитарії, відкриті онлайн-курси, інтерактивні платформи для обміну знаннями) кардинально змінюють механізми їх поширення, отримання та доступу до них. Зокрема, у «суспільстві знань» чільна роль належить створенню глобальних інформаційних середовищ, у межах яких знання поєднані не тільки з технологіями, а й з новими соціальними аспектами взаємодії, які змінюють комунікативні форми між людьми за допомогою прикладних автоматизованих процесів. Суспільні виміри та розвиток цифрових

комунікаційних моделей «суспільств знання» зумовлюють нові форми соціальної взаємодії (наприклад, мережеве спілкування, дистанційне навчання, віддалена робота, фриланс тощо), які потребують філософського осмислення.

Проблема формування «суспільства знань» в Україні актуальна в контексті цивілізаційних загроз. Головна загроза – це повномасштабна російсько-українська війна із застоюванням високотехнологічної зброї. Перемогти чисельного ворога Україна зможе через нарощування власного науково-технологічного й військового потенціалу. Тож інноваційність та технологічність наукового знання – це шлях до прагматики знань, а отже, і до формування в Україні суспільства знань.

Постановка проблеми. Суспільство знань – це мейнстрим цивілізаційної трансформації високорозвинених країн у першій чверті XXI ст. Оскільки темпи соціальних змін стають дедалі швидшими та кардинальнішими, тому вкрай важливо дослідити знаннево-ціннісні та інноваційно-технологічні аспекти глобалізаційних перспектив у контексті розробки систем штучного інтелекту, Big Data, диджиталізації та віртуалізації знань.

Аналіз досліджень та публікацій. Теоретико-методологічні засади дослідження трансформації індустріального суспільства в постіндустріальне, що ґрунтується на знаннях і технологічних новаціях, сформулювали, зокрема, Ф. Махлуп, К. Боулдинг, Д. Белл, П. Друкер, М. Кастельс. Інформаційне суспільство та його соціокультурні й техніко-технологічні виміри досліджували, зокрема, П. Друкер, Й. Масуда, Дж. Нейсбіт, Е. Тофлер. Соціально-філософські міркування про роль знань у генезі сучасних суспільств знань презентують праці, зокрема, Р. Барнета, М. Олсена, М. Петерса, В. Чайлда, А. Чероні, Н. Штера.

Компаративний аналіз інформаційного суспільства та суспільства знань у горизонті ціннісно-смісловної трансформації презентують українські філософи, зокрема: О. Данильян, Д. Дзвінчук, О. Дзьобань, О. Найдюнов, С. Пролєєв, Л. Романкова. Своєю чергою, дослідники В. Вершина, О. Гомілко, О. Михайлюк, С. Пролєєв, С. Терепищій у своїх працях критично переосмислюють концепцію суспільства знань, суперечності становлення та його функціонування. Парадигмальні зміни в освіті в контексті становлення суспільства знань, диджиталізацію та віртуалізацію знань досліджують: В. Завгороднюк, М. Култаєва, М. Ліпін, В. Мельник, Л. Рижак, А. Сбруєва.

Зазначимо, що в Україні активно досліджують політико-правові засади функціонування суспільства знань: І. Арістова, О. Проскуріна, А. Тарасюк, С. Хом'яченко. Натомість залишається поза увагою атрибутивність наукового знання та його технологічний зв'язок із соціальною дією в глобальному контексті. Цивілізаційна перспектива для людства стає можливою через розуміння концепції суспільства знань і шляхів її реалізації.

Мета статті – філософський аналіз «суспільства знань» як теоретичного концепту, з'ясування сутності концепту «суспільства знань» та дослідження актуальних тенденцій розвитку «суспільства знань» високорозвинених західних країн і сучасної України.

Виклад основного матеріалу. Уперше концепт «суспільство, засноване на знаннях» запровадили в науковий обіг американські економісти Фріц Махлуп і Кеннет Боулдинг. Зокрема, Ф. Махлуп у праці «Продуктування і поширення знань у США» (1962) проаналізував новий сектор економіки – «індустрію знань» [27]. «Індустрія знань» містить усе, що пов'язане з виробництвом, поширенням і споживанням знань: освіту, науково-дослідні установи, медіа, культурні продукти та технології. Знання є важливим економічним ресурсом, а сучасні економічні процеси значною мірою ґрунтуються на знаннях, а не лише на традиційних виробничих чинниках (як-от земля, праця та капітал). Ф. Махлуп наголошував на важливості «економіки знань». Адже суспільства, які активно інвестують у розробку та поширення знань, здатні швидше досягти високих темпів економічного

зростання та технологічних інновацій, аніж ті, які цього не роблять. Водночас економіки, орієнтовані на знання, потребують спеціалізованої інфраструктури та механізмів для забезпечення ефективного обміну знаннями. Важливою частиною цього процесу є перехід від старих виробничих моделей до нових, орієнтованих на інтелектуальну працю [27].

Натомість К. Боулдинг дослідив нову роль знань як економічного ресурсу в умовах швидких технологічних змін. «Економіка знань» – це не тільки інтелектуальна праця та наукові досягнення, а й система ідей, що слугує основою для створення нових соціальних інститутів та покращення їх структури. На думку К. Боулдинга, основною рушійною силою в суспільстві, заснованому на знаннях, є продукування та розподіл нових ідей. Тоді як технології та наукові досягнення є частиною ширшого процесу, де більш важливу роль відіграють інститути, що сприяють обміну знаннями, зокрема, університети, дослідницькі центри та корпорації. Отже, за К. Боулдингом «суспільство, засноване на знаннях» – це не лише інтелектуальний поступ, а й новий спосіб організації економічних і соціальних відносин, де знання стає основним чинником економічного зростання, добробуту та суспільної стабільності [19].

Подальший розвиток концепту «суспільство знань» здійснили: Пітер Друкер, Деніел Белл і Йонезі Масуда. Зазначимо, що термін «суспільство знань» (*knowledge society*) увів у науковий обіг американський економіст і соціолог, соціальний філософ Пітер Друкер у 1969 році. У працях П. Друкера концепція «суспільство знань» отожднюється з економічною системою нового взірця, у якій знання стає головним ресурсом виробництва [24–26]. До того ж у суспільстві знань виробництво, управління та застосування знань витісняють традиційні форми капіталу та праці як рушіїв економічного зростання [24]. Особливо детально концепцію «суспільство знань» П. Друкер аналізує в праці «Епоха розриву» (1969), де він досліджує зміни, які відбуваються в економіці, праці та соціальній структурі під впливом науково-технічного знання, що визначає конкурентоспроможність організацій і держав [26]. За П. Друкером, у суспільства знань пріоритетною стає інтелектуальна праця, тобто діяльність інтелектуальних працівників (*knowledge workers*). Вони ініціюють інноваційні процеси, створюючи нові знання, впроваджуючи сучасні концепції та провадячи аналітичну діяльність.

На думку П. Друкера, у XIX–XX ст. всі суспільні трансформації зумовлені зміною функцій знання. Дійсно, спочатку знання використовували для промисловості та виробництва й спричинили промислову революцію. Згодом знання вплинули на людські трудові ресурси, спричинивши революцію в продуктивності праці. У постіндустріальну епоху знання стали не лише головним ресурсом, а й об'єктом цілеспрямованого управління, що викликало глибокі зміни в менеджменті та сприяло формуванню концепції управління знаннями [25].

Подальший розвиток теоретичного змісту концепту «суспільства знань» репрезентує праця Д. Белла «Прихід постіндустріального суспільства» (1973). У цій праці Д. Белл виклав концепцію трансформації індустріального суспільства в постіндустріальне суспільство. Центральне місце в постіндустріальному суспільстві, на переконання Д. Белла, посідають знання, причому теоретичні: «Звичайно, знання необхідні для функціонування будь-якого суспільства. Але особливою рисою постіндустріального суспільства є характер знання... Найважливіше значення для організації рішень і напрямку змін набуває центральна роль теоретичного знання, що припускає першість теорії над емпіризмом і кодифікацію знань в абстрактних системах символів, які ... можуть використовувати для інтерпретації різноманітних сфер досвіду, що змінюються. Будь-яке сучасне суспільство живе за рахунок інновацій і соціального контролю за змінами, воно намагається

передбачати майбутнє і здійснювати планування. Саме зміна в усвідомленні природи інновацій робить вирішальним теоретичне знання» [2, с. 195].

В основі реалізації концепту «суспільства знань» вагома роль належить інтелектуальній технології. В інтерпретації Д. Белла, інтелектуальна технологія, передбачає використання алгоритмів як правил вирішення проблем замість інтуїтивних суджень. Ці алгоритми можуть бути реалізовані в автоматичній машині, комп'ютерній програмі або наборі інструкцій, які засновані на деяких математичних формулах. Тож інтелектуальна технологія, використовуючи математичні (статистичні) або логічні техніки, дає змогу вирішувати проблеми в організації соціальних систем [18, с. 33].

Варто наголосити, що Д. Белл розглядав знання як продуктивну силу, що забезпечує економічне зростання, інновації та соціальні зміни. Він стверджував, що в новій постіндустріальній формації основним ресурсом стає не праця або капітал, а інтелектуальна діяльність, зосереджена в університетах, наукових установах та аналітичних центрах. Знання й інформацію Д. Белл уважав не тільки «агентом трансформації постіндустріального суспільства», а й «стратегічним ресурсом» такого суспільства.

Японський соціолог Й. Масуда розглядав поняття «суспільство знань» у межах концепції інформаційного суспільства [28]. На його думку, інформаційна революція, що розпочалася з розвитком комп'ютеризації, швидко перетворюється на інформаційну продуктивну силу та уможливорює масове виробництво систематизованої інформації, технології і знання. В інформаційному суспільстві провідною галуззю постає інтелектуальне виробництво, а його осереддя – виробництво знань. Інноваційність і ресурсність інформаційного суспільства зумовлена тим, що: по-перше, інформація продукується в процесі її використання; по-друге, самовиробництво інформації споживачами зростає, позаяк вона акумулюється; по-третє, ця акумульована інформація поширюється через синергетичне виробництво і дольове використання; по-четверте, економіка структурно змінюється від економіки обміну до синергетичної [5, с. 37]. На думку Й. Масуди, «найбільш розвинутою стадією інформаційного суспільства буде рівень високої масової когнітивної творчості, за якого комп'ютеризація дасть змогу кожній особистості творити знання й просуватися до самореалізації» [5, с. 38].

Й. Масуда, з'ясовуючи перспективи реалізації концепції «суспільство знань» у контексті становлення інформаційного суспільства, звертає увагу, по-перше, що в ньому виробництво наукового знання буде визначальним чинником суспільного розвитку загалом. Тож ядром соціальної організації суспільства, головним соціальним інститутом стане університет як центр продукування та накопичення знання; по-друге, рівень знань, а не власність, визначатиме соціальну диференціацію; по-третє, інформаційне суспільство ґрунтуватиметься на інтелектуальній техніці з її фундаментальною функцією заміщувати або підсилювати розумову працю людини. Завдяки симбіозу нової соціальної організації та інформаційних технологій суспільство стане цілісною програмованою системою інститутів [5; 11].

У 2005 році ЮНЕСКО опублікувала програмну доповідь «До суспільств знань» [30], у якій майбутнє людства пов'язане з утвердженням «суспільства знань». Автори доповіді констатують відмінність концепції суспільств знань від інформаційного суспільства, в основі якого закладено інформаційно-комп'ютерні технології. Вони дають змогу повсюдно прискорювати створення й поширення знань у віртуальному просторі планетарного масштабу. Проте в доповіді підкреслено, що суспільство знань не зводиться до IT-інфраструктури.

Суспільство знань формує нову глобальну інформаційну культуру, що розмиває межу між виробниками й одержувачами знань, надаючи нові широкі можливості для творчості, розширюючи для людини межі можливого самоствердження. Тому навчання стає

головною цінністю суспільств знання, які мають надавати рівний доступ до освіти з урахуванням культурного розмаїття. Знання розглядаються не лише як продуктивна сила, а і чинник людського розвитку, демократії та культурної цілісності. Знання не задане як готова істина, а формується у взаємодії культур, мов і можливих перспектив.

У доповіді наголошено, що на шляху до суспільства знань необхідно подолати суперечності інформаційного суспільства, а саме: небезпеку інформаційної нерівності, дисбаланс інформації і знань, що посилюється, захист свободи висловлювання думок, небезпеку тотального спостереження й контролю тощо [30].

Сучасні підходи до аналізу «суспільства знань» зосереджені на тому, як змінюються суспільства під впливом нових технологій та інформаційної революції. Зокрема, чільний представник сучасного філософсько-соціологічного дискурсу – Ніко Штер – аналізує знання як частину практик, що формуються в політичних, інституційних і культурних контекстах. Німецький соціолог акцентує на необхідності реформувати освіту та соціальні інститути для того, щоб забезпечити рівний доступ до знань і технологій, що є необхідною умовою для сталого економічного розвитку. Він також підкреслює важливість міжкультурної співпраці й розвитку інновацій, що базуються на знаннях, для збереження соціальної та економічної стабільності: «суспільства знань не є соціальною формацією, що стоїть на місці. Динаміка економічної системи суспільства знань пліч-о-пліч з відповідальними правовими інститутами як важливими чинниками суспільства безпосередньо зумовлює трансформацію суспільства знань у капіталізм знань» [16, с. 9]. Водночас Н. Штер акцентує на соціокультурному складнику контексту формування «суспільства знань»: «...знання виникає лише в суспільстві. Знання виникають і демонструються в певних соціальних контекстах, підтверджуються у відповідних суспільних відносинах і застосовуються (або, навпаки, залишаються в сплячці) в конкретних соціальних ситуаціях» [16, с. 14].

Своєю чергою, сучасні вчені в царині соціальних та гуманітарних наук Марта Беркл та Крістобаль Кобо в праці «Переосмислення знань у цифрову епоху» звертають увагу на антропологічний вимір суспільства знань, зокрема на те, як продукування нових знань у цифровому світі впливає на якість міжлюдських стосунків, довіру до знань у світі постійної змінності й фрагментації [20]. Зокрема, гнучкість та плинність, які технології привносять у продукування знань, а також мережі, які ці знання поширюють, повинні враховувати низку чинників. По-перше, актуальне створення та впровадження більш гнучкої культури навчання та просторів, де контент поширюється й сприймається в різних формах. По-друге, впровадження нових форм доступу до навчання (віртуальні середовища, онлайн-ресурси, мобільні можливості тощо). По-третє, встановлення способів взаємодій із різноманітними мережами за межами географічних локацій. По-четверте, сприяння розвитку активних зв'язків між академічними колами та виробництвом, де доступ до знань є гнучким, актуальним, цілеспрямованим тощо. По-п'яте, актуалізація сприяння міждисциплінарності та глобалізації доступу до знань шляхом створення платформ для взаємодії між різними галузями дослідження [20, с. 79].

Італійський учений Андреа Чероні розглядає концепцію суспільства знань як якісно нову соціальну формацію, що ґрунтується не лише на зростанні обсягів інформації, а й на зміні ролі знання в соціальних, економічних та політичних процесах. Зокрема, у своїй праці «Розуміння суспільства знань: нова парадигма в соціології знання», він пропонує міждисциплінарний підхід, поєднуючи соціологію, філософію науки та досягнення науково-технічного прогресу, підкреслюючи, що в сучасному суспільстві знання є основним ресурсом, який визначає продуктивні відносини, соціальну стратифікацію та механізми управління [22, с. 68]. А. Чероні формулює ідею обігу знання як соціального процесу,

що охоплює його генерацію, інституціоналізацію, поширення та соціалізацію, наголошуючи на важливості участі громадян у цих процесах. Особливу увагу дослідник приділяє трансформації традиційних механізмів наукової раціональності в контексті розвитку NBIC-технологій (нано-, біо-, інформаційних та когнітивних наук), що зумовлюють появу нових форм знання. Зокрема, А. Чероні вводить поняття «демократія знання», під яким розуміє відкритість, прозорість та інклюзивність процесів створення й розподілу знання в суспільстві [22, с. 93–95]. На думку автора, важливо, що для повноцінного функціонування суспільства знань необхідна не лише технологічна інфраструктура, а й відповідна соціальна рамка, що забезпечує доступ громадянам до знання, участь у його виробництві та критичне осмислення наукових і технологічних змін.

Натомість британський учений Вір Гордон Чайлд у своїй праці «Суспільство і знання» акцентує на тому, що знання – не індивідуальний, а насамперед соціальний феномен. Він стверджує, що інтелектуальне життя людей формується внаслідок їхньої соціально-історичної спадщини, суспільного надбання та досвіду, тож знання існує лише в контексті суспільства, яке його виробляє, зберігає та передає [23, с. 44–46]. Учений аналізує не лише процеси комунікації, символізації та конструювання категорій знань, а й колективного запам'ятовування та показує, як саме знання формується через міжособистісні взаємодії та культурні форми пізнання. В. Чайлд підкреслює, що категорії мислення є «інструментами конструкції», які суспільство виробляє для організації власного досвіду, а те, що індивіди визнають як «істину», визначається суспільними варіантами уявлень і смислів [23, с. 100–102]. Отже, він підходить до знання як до продукту культурної інституціоналізації та соціальної комунікації, у якому знання розглядається не просто як ресурс або інформація, а як структурований соціальний процес із власною динамікою та впливом на суспільний розвиток.

В українському інтелектуальному просторі проблема «суспільства знань» також не залишається поза увагою дослідників. Наприклад, сучасний український філософ О. Найдьонов поняття «суспільство знань» розглядає як «уявний соціально-філософський конструкт, створений для того, щоб осмислити роль і значення знань та інформації на сучасному етапі розвитку та як можливе його осучаснення [8, с. 72]. Як стверджує філософ, «однією з найвпливовіших концепцій природи сучасного суспільства є теорія суспільства знань, яка має декілька вимірів: соціологічний, економічний, політологічний тощо. Філософський вимір – рефлексія природи суспільства знань – є однією з найважливіших, адже дає змогу з'ясувати її смисловий аспект» [8, с. 71].

Свою чергою, українська філософія О. Гомілко зазначає, що «суспільство знань» – це тип суспільства, для якого характерне не стільки посилення ролі або ж збільшення кількості знань, скільки трансформація і переформатування знань. У разі трансформації, на думку О. Гомілко, ідеться про зміну змісту знань. У разі ж переформатування мовиться про інституційне закріплення знань [3, с. 27]. Зокрема, О. Гомілко підкреслює, що знання – це не просто результат пізнавальної діяльності, а соціокультурний феномен, що формується в комунікативних практиках, на перетині культури, ідеології, влади.

Як слушно зауважує О. Гомілко, у сучасному світі формування «суспільства знань» втрачає актуальність ідея просвітницького прогресу, яка ґрунтувалася на пріоритеті соціальної сфери та матеріального виробництва. Просвітницька парадигма не розглядала субстанційно-духовні виміри особи, її внутрішній світ, які теж впливали на соціально-економічний та науковий поступ у формуванні знань. Тож, за словами О. Гомілко, у сучасному «суспільстві знань» актуалізуються такі чинники: «1) легітимації одних знань та забутті інших, 2) трансформації змісту та структури знань, 3) гібридизації різних типів знань, 4) міфологізації самого суспільства знань; 5) суспільній інертності в царині науки та освіти» [3, с. 28].

Важливий аспект аналізу О. Гомілко – розуміння «суспільства знань» не як посилення ролі та розширення сфери впливу знань, а як передусім усебічна їх легітимація та актуалізація: «Магістральним напрямом цього процесу стає трансформація знань, скерована визнанням різноманітних форм раціональності. Подолання модерного проекту знань відбувається через посилення раціонального чинника в культурі через: 1) розширення спектра раціональності; 2) розширення кола її носіїв; 3) зміни етики розподілу знань» [3, с. 31].

Також О. Гомілко диференціює поняття «суспільства знань» та «інформаційне суспільство». Річ у тім, що в гуманітарному дискурсі побутує кілька підходів, які відштовхуються від ідей їх отождолення чи відмежування. Тож на відміну від поняття інформаційного суспільства, поняття «суспільство знань» не обмежується сферою технологічного зростання. Воно виражає широкий спектр культурних, етичних, політичних, соціальних, економічних та інституційних трансформацій у їхній плюральній перспективі та нелінійному динамізмі. Ось чому поняття «суспільство знань» фіксує складність ситуації в її невизначеності та мінливості, що передбачає легітимацію різних форм раціональності та способів здобуття знань [3, с. 32].

На думку українських філософів О. Михайлюка та В. Вершини, між теоретичними конструктами «інформаційне суспільство» та «суспільство знань» немає суттєвих відмінностей. В основі їх спорідненості лежить ідея про те, що якісні трансформації суспільства тісно пов'язані зі зміною ролі знань та інформації. Усі вони базуються на широкому застосуванні інформаційно-комунікативних технологій, які є системоутворювальним складником сучасної людської цивілізації [7, с. 71]. Автори, зокрема, наголошують, що в сучасному інформаційному суспільстві, коли темпи оновлення й продукування знань та бурхливі інформаційні потоки загострюють здатність людини до їх опанування, ми можемо вести мову про «антропологічний поворот» [7, с. 71].

Відомий український філософ С. Пролєєв, досліджуючи антропологічну ситуацію суспільства знань, виокремлює три компоненти людського буття, пов'язані з минулим, майбутнім та теперішнім: «Це, по-перше, спосіб опанування та асиміляції людиною минулого – культурна пам'ять. По-друге, здатність опанувати простір можливого – креативність особи; водночас це й розв'язання питання про горизонт очікування: «яке майбутнє для людини можливе?». По-третє, автономія особистості як режим «існування-у-світі» [9, с. 8]. На думку С. Пролєєва, «загальною особливістю «суспільства знань» є глибока трансформація знання в різноманітні інформаційні констеляції та примат гнучкості й швидкості оперування з інформацією над узвичаєними інтелектуальними процедурами та практиками. Так, набуття мобільності особи стає основною вимогою в сучасній освіті та критерієм її успішності» [9, с. 10].

При формуванні «суспільства знань», як стверджує С. Пролєєв, відбувається зміна смислового навантаження самого знання як соціокультурного феномену та результату людської діяльності через «відчутне знецінення об'єктивного наукового пізнання на користь знань як, по-перше, особливої культурної системи, по-друге, прив'язки знань до специфічних контекстів його використання (прагматизація знання)» [9, с. 18]. Саме тому, на думку С. Пролєєва, «суспільства знань» у сучасному світі зумовлює «зменшення повноважень та впливу науки. «Знання» тут є радше контекстуалістськими комунікативно-інформаційними практиками існування в певному соціокультурному середовищі (якщо не сказати у віртуальному світі)» [9, с. 18].

Антропологічна ситуація в «суспільствах знань», на думку С. Пролєєва, постає не як розуміння знань на основі пізнання, а як спрощена риторика, його інтерпретація: «Поруч з інформатизацією соціальної дійсності стоїть риторизація способу життєдіяльності.

У цьому полягає фундаментальний перетворювальний ефект самовизначення особистості в умовах «суспільства знань». Особистість перетворюється на сингулярність, а способом її конституювання стає залучення до інформаційних мереж. Її головною культурною якістю стає мобільність» [9, с. 22].

Як стверджує С. Пролеєв, «суспільство знань» є теоретичним підсумком чи своєрідним спільним знаменником розмаїтих спроб досягнути природу сучасного суспільства через зміни змісту та соціокультурної ролі освіти» [10, с. 28]. Також «суспільство знань» виникає і досягає успіху на тлі (і на підставі) кризи знання, яке елімінується й витісняється досвідом мінливих символічних практик, основу яких становить створення символічних кодів та оперування ними. У цій релятивізації знання зазвичай убачають лише поглиблення тенденції прагматизму в царині як освіти, так і пізнання» [10, с. 34].

Суспільство знань сьогодні є новою формою соціальної організації життя, що ґрунтується на вільному доступі до інформації, освіти та можливостей для індивідуальної самореалізації. Український філософ М. Ліпін слушно наголошує на тому, що в суспільстві знань відбувається суттєва трансформація самого знання, а саме – вузька спеціалізація та комерціалізація. «Логіка розвитку інформаційно-цифрового світу перетворює знання на товар. У наш час освіта прагне бути не стільки практикою звільнення людини, скільки інструментом її адаптації до потреб соціально-економічної системи, через що в інформаційному суспільстві занепадає сама ідея взаємозв'язку освіти з розвитком особистості» [4, с. 261].

На думку М. Ліпіна, цифрова ера зумовлює «редукцію осмисленого знання» до шаблонів, узірців уже готової інформації, яка імплементована в інтернет-мережі та скерована на комерціалізацію: «Швидкоплинність і динамічність інформаційно-цифрової реальності підносять значущість та цінність інформації, але водночас вони знецінюють її. Знання, навички або новини перетворюються на товар, що швидко псується, а тому не зачіпає суб'єктності задіяних у його виробленні, обміні та поширенні індивідів» [4, с. 264].

У сучасному «суспільстві знань» дедалі частіше знання розглядаються як економічний ресурс, що має приносити негайну користь, а не як інструмент глибинного пізнання та здобуття непересічних знань. Унаслідок цього процесу посилюється звуження спеціалізації, а також фрагментація знання та його переорієнтація на короткострокові наукові проекти, які відповідають вимогам донорів чи ринкової кон'юнктури [7, с. 73–74]. Підлаштування знань і процесу їх здобуття під комерційні вимоги містить суспільну небезпеку для особи. Це позначається не лише на якості знань, освіти, наукових досліджень, а й на когнітивних здібностях особи. «Інтелектуальне спрощення» людини виявляється в тому, що «людина отримує великі об'єми широкодоступної інформації, на неї тисне інформаційна перенасиченість, непотрібна і зайва інформація. Водночас ми дедалі більше усвідомлюємо недостатність знань» [7, с. 74].

Водночас доводиться констатувати, що розвиток інформаційно-комунікаційних технологій спричинив цифрову нерівність, яка виявляється в обмеженому доступі до цифрових ресурсів і можливостей. Це також посилює ризики маніпуляцій масовою свідомістю, ставши викликом для демократичних процесів та інформаційної безпеки. Крім того, сучасна цифрова реальність ускладнює забезпечення конфіденційності інформації та захисту інтелектуальної власності, породжуючи проблеми, пов'язані з правовим регулюванням інформаційного простору.

Висновок. Технологічні новації першої чверті XXI ст. утверджують «суспільство знань» як соціальну дійсність, в основі якої – інтернет-мережева комунікація та інтеграція цифрових технологій, які охопили всі сфери життєдіяльності суспільства. Використання інноваційних технологій, як-от інтернет, штучний інтелект та блокчейн презентують

економіку, засновану на знаннях, як найбільш конкурентоспроможну й динамічну. Водночас «суспільство знань» є вразливим до цивілізаційних викликів, зокрема, до поширення недостовірної інформації, інформаційних війн та етичної деградації. Тож воно потребує нових експертних фільтрів, етичних та інституційних механізмів перевірки і верифікації знання.

З одного боку, суспільство знань створює безпрецедентні можливості для розвитку науки, освіти, інноваційного підприємництва та глобальної співпраці. Знання стає основним капіталом, що дає змогу індивідам і суспільствам адаптуватися до змін та покращувати якість життя. З іншого ж боку, глобальна цифровізація та інтенсивне зростання обсягів інформації посилюють соціальну нерівність, зумовлену нерівним доступом до знань, технологій та освітніх ресурсів. Це вимагає формування нової етики відповідального використання знань, яка б забезпечила баланс між технічним прогресом і гуманістичними цінностями.

Список використаної літератури

1. Арістова І. Наукова школа у галузі інформаційного права: на шляху до розбудови суспільства знань в Україні (частина перша). *Публічне право*. 2017. № 2. С. 9–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2017_2_3 [дата звернення 20.09.2025].
2. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства. Сучасна зарубіжна соціальна філософія : хрестоматія. Київ : Либідь, 1996. С. 194–250. URL: <http://www.philsoci.univ.kiev.ua/biblio/bell.html> [дата звернення 14.09.2025].
3. Гомілко О. Суспільство знань як виклик раціональності. *Філософія освіти*. 2015. № 1 (16). С. 26–38.
4. Ліпін М. Виміри освіти в інформаційно-цифровій реальності: творчість, знання і свобода. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*. 2024. С. 257–267. URL: <https://osvita.eeipsy.org/index.php/eeip/article/view/615/588> [дата звернення 03.09.2025].
5. Масуда Й. Комп'ютопія. *Філософська і соціологічна думка*. 1993. № 6. С. 36–50.
6. Мельник В. Раціональність у некласичних та постнекласичних трансформаціях : монографія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. 488 с.
7. Михайлюк О., Вершина В. Формування «суспільства знань»: проблеми і суперечності. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2023. Т. 15. С. 69–75.
8. Найдюнов О. Суспільство знань як ціннісно-смісловий горизонт модернізації суспільства. *Вісник ЛНУ. Серія: філософсько-політологічні студії*. 2017. Вип. 15. С. 71–79.
9. Пролесев С. «Суспільство знань» як антропологічна ситуація. *Філософія освіти*. 2014. № 1 (14). С. 7–24.
10. Пролесев С. Економічний дискурс перед викликами сучасності. *Перетворення буття людини і соціуму в контексті сучасного цивілізаційного розвитку: монографія / [авт. кол.]; за наук. ред. А. Карася та З. Скринник*. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2023. С. 23–34.
11. Рижак Л. Мережеве суспільство: виклики соціальній консолідації. *Вісник ЛНУ. Серія філософські науки*. 2016. Вип. 18, С. 28–36.
12. Рижак Л. Освіта в умовах дистанційного онлайн-навчання: свобода та відповідальність. *Вісник ЛНУ. Серія філософсько-політологічні студії*. 2021. Вип. 34, С. 98–106. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/34_2021/16.pdf
13. Романкова Л. Суспільство знань як філософський феномен. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2016. Вип. 12. С. 101–104.
14. Сбруева А. Суспільство знань. Енциклопедія освіти. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 887–888. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/items/b18d377d-f9d6-41e2-a251-79da2e84dde5>

15. Терепиций С. Критика концепції «суспільства знань» в контексті проблем інформаційної епохи. *Гілея: науковий вісник: зб. наук. праць: історичні науки, філософські науки, політичні науки*. 2015. Вип. 97 (6). С. 192–196.
16. Штер Н. Сучасні суспільства знань : монографія. Суми : Університетська книга, 2024. 200 с.
17. Barnett R. Knowledge and the University. London. Routledge, 2019. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780429447501/knowledge-university-ronald-barnett-s%C3%B8ren-bengtsen> [дата звернення 19.09.2025].
18. Bell D. The coming of post-industrial society: A venture of social forecasting. Special anniversary ed. with a new foreword by the author. NY: Basic Books, 1999. 507 p. URL: https://archive.org/details/comingofpostindu00bell_0/page/n1/mode/2up [дата звернення 17.09.2025].
19. Boulding K. The Economics of Knowledge and the Knowledge of Economics Source. *The American Economic Review*. Mar. 1. 1966. Vol. 56. No 1/2, P. 1–13. URL: <https://www.jstor.org/stable/1821262> [дата звернення 18.09.2025].
20. Burkle M., Cobo C. Redefining knowledge in the digital age. *Journal of New Approaches in Educational Research*. 2018. 7(2), P. 79–80. URL: <http://dx.doi.org/> <https://doi.org/10.7821/naer.2018.7.294> [дата звернення 16.09.2025].
21. Castells M. The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture, Vol. I. Malden, MA; Second edition. Oxford, UK: Blackwell, 2009. 656 p. URL: https://deterritorialinvestigations.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/03/manuel_castells_the_rise_of_the_network_societybookfi-org.pdf [дата звернення 07.09.2025].
22. Ceroni A. Understanding the Knowledge Society: A New Paradigm in the Sociology of Knowledge. Edward Elgar Publishing, 2020. 160 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/343008119_Understanding_the_knowledge_society_A_new_paradigm_in_the_sociology_of_knowledge [дата звернення 15.09.2025].
23. Childe V. G. Society and Knowledge (World Perspectives), Routledge; 1st edition, 2021. 152 p. URL: https://www.routledge.com/Society-and-Knowledge/Childe/p/book/9781032180502?srsId=AfmBOoEkVPsleqYnCPQU4Lo0_tckR1CMaPJhir0Nmeh0PNtiF63MNV [дата звернення 06.09.2025].
24. Drucker P. Post-Capitalist Society. NY : Harper-Collins Publisher, 1995. 232 p. URL: <https://www.sciencedirect.com/book/9780750609210/post-capitalist-society> [дата звернення 05.09.2025].
25. Drucker P. Beyond the Information Revolution. The Atlantic Monthly Company, 1999. Vol. 284. No. 4, P. 47–57. URL: <http://www.ub.edu/prometheus21/articulos/obsciberprome/drucker.pdf> [дата звернення 16.09.2025].
26. Drucker P. The age of discontinuity. Elsevier Ltd, 1969. 371 p. URL: <https://ia801406.us.archive.org/11/items/in.ernet.dli.2015.118914/2015.118914.The-Age-Of-Discontinuity-text.pdf> [дата звернення 14.09.2025].
27. Machlup F. The Production and Distribution of Knowledge in the United States. Princeton, N.J., 1962. 416 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=kp6vswpmpjoC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false [дата звернення 12.09.2025].
28. Masuda Y. The Information Society as Post-Industrial Society. Washington, World Future Society, 1981. 172 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=yнкmIx_F1G3AC&printsec=copyright&hl=ru&source=gbs_pub_info_r#v=onepage&q&f=false [дата звернення 14.09.2025].
29. Olssen, M., Peters, M. A. Neoliberalism, higher education and the knowledge economy: From the free market to knowledge capitalism. *Journal of education policy*. 2005. 20(3), P. 313–345. URL: <https://doi.org/10.1080/02680930500108718> [дата звернення 16.09.2025].

30. Towards Knowledge Societies: UNESCO World Report. UNESCO Publishing, 2005. URL:<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000141843> [дата звернення 15.09.2025].

KNOWLEDGE SOCIETY: THEORETICAL CONCEPT AND SOCIAL REALITY

Nazarii Hrebenko

*Ivan Franko National University of Lviv,
Faculty of Philosophy, Department of Philosophy
Universytetska str., 1, 79000, Lviv, Ukraine*

The concept of the “knowledge society” is analyzed as an innovative idea of the transformation of post-industrial society. Its economic resource is determined by theoretical knowledge and information and computer technologies. The content of the concept of the “knowledge society” as a theoretical concept and social reality is clarified. The conceptuality of the interpretation of civilizational progress is investigated: post-industrial society – information society – knowledge society. The knowledge society is a high-tech society characterized by global Internet-network communication, total digitalization and virtualization of knowledge. The social dimension of scientific knowledge, its attributive status and pragmatic significance are critically rethought. The pragmatics of scientific knowledge in the constitution of a knowledge society as a social reality in the conditions of growing information entropy is considered. The transformation of the role and significance of knowledge in the conditions of the formation and development of a knowledge society is revealed. It is noted that the knowledge society presents scientific knowledge as an intellectual driver of social changes and technological innovations.

The practical implementation of the concept of a knowledge society in the field of computerization, network communication and internalization of all types of social life is demonstrated. It is shown how the use of artificial intelligence, search and expert databases creates advantages in the development and use of knowledge. It is argued that the knowledge society is emerging as a space of individual freedom and creativity. However, in the context of the development of information and communication technologies, the formation of planetary digital content, a knowledge society faces problems of unreliability of knowledge, limited access to relevant, reliable and accurate information and knowledge. It is emphasized that fake knowledge and information disorganize the life of society and the individual. The knowledge society should introduce expert filters regarding knowledge disinformation and possible technological risks.

Key words: knowledge society, concept, knowledge, post-industrial society, information society.

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 22.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025